

Bent Preisler

Dr.phil., professor i engelsk sprog og sociolingvistik

Institut for Sprog og Kultur, RUC

preisler@ruc.dk

Sprogpolitik er “det muliges kunst”? Om engelsk i uddannelse og forskning

Der var engang en dansk politiker der sagde at “Politik er det muliges kunst”. Efter i nogle år at have deltaget i den *sprogpolitiske* debat, er jeg på visse områder kommet i tvivl om sprogpolitik og “det mulige” overhovedet har noget med hinanden at gøre!

På den anden side beskriver aforismen om “det muliges kunst” i en vis forstand min tilgang til sprogpolitik: Sprogpolitik drejer sig om at ændre verden. Ellers er det ikke politik. Det er heller ikke sociolingvistik, for “det mulige” hentyder til den førte sprogpolitikens relevans og gennemførlighed i forhold til målene – den må have dækning i sociolingvistisk teori. Hvis det ikke er tilfældet, er vi ovre på ønsketænkningens gebet. Eller værre: sprogpolitik kan have som sit egentlige omdrejningspunkt at symbolisere sociale magtforhold og markere elitære identiteter, som det ofte er tilfældet når såkaldt sprogpolitik og sprogpurisme går op i en højere enhed. Sprogpolitik handler ligesom al anden politik om magt. Målet er altid at fremme brugen af bestemte sprog på bekostning af andre og dermed at fremme de politiske eller kulturelle kræfter som sproget repræsenterer og symboliserer.

Men dermed er der også grænser for hvad en sprogpolitik kan udrette! Når det fx drejer sig om den tiltagende brug af engelsk i højere uddannelse og forskning, så er dette et naturnødvendigt udslag af uddannelsernes internationalisering, som langt hen ad vejen sætter nationalt motiverede sprogpolitiske mål ud af kraft. Spørgsmålet er ikke om danske undervisere og forskere skal “tvinges til” at undervise og forske på engelsk. Spørgsmålet er om vi vil være med i det internationale videnssamfund, eller vi ikke vil være med. Svaret er – alene i kraft af Danmarks EU-medlemskab – givet på forhånd, med de sproglige knæbøjninger der følger med, først og fremmest over for det engelske sprog. Her er vi simpelt hen i et dilemma der ligger uden for det “muliges kunst”, et dilemma der har konsekvenser som iflg. Tove Bull (se hendes artikel i dette nummer) rækker langt ud over spørgsmålet om at hævde sit eget sprog. Det er Bulls tese at brugen af engelsk i det globaliserede (læs: anglo-amerikaniserede) videnssamfund ikke bare betjener en fri strøm af viden og en fri mobilitet i forskning og højere uddannelse, men at “strømmen” har én bestemt retning, nemlig en retning mod de engelsksprogede samfund, dvs. mod USA, Storbritannien, Australien osv., og at sproget altså konstruerer en videnskulturel nyorientering!

Det engelske sprog er i opbrud

Min lidt mere optimistiske kommentar til Bulls analyse er at globaliseringen ledsages af "lokalisering", og at globaliseringens lokale manifestationer paradoksalt nok ikke ses mere markant end netop i brugen af det engelske sprog. Det engelske sprog er i opbrud overalt i verden, fordi der hives og slides i det, når flere og flere forskellige kulturer får aktier i brugen af det, og fordi flertallet af engelsktalende i verden er dem der har engelsk som fremmed- eller andetsprog. Jeg vil derfor sætte spørgsmålstegn ved om vidensamfundet blot er "ler i det engelske sprogs hænder". Der er en løsrivelsesproces i gang, hvor det er det engelske sprog der bliver tilpasset – uden respekt for dets oprindelige form eller kulturelle ophav – når det bliver brugt i konstruktionen af nye kulturmønstre og kulturelle alliancer, ikke mindst på videns- og informationsområdet. Et eksempel er RUC's internationale basisuddannelse, hvor flertallet af studerende bruger engelsk i alle aktiviteter i de to år uddannelsen varer, hvilket er længe nok til at der skabes en temmelig unik engelsk sprogbrug svarende til en unik uddannelseskultur. Dette udslag af "lokalisering" er en naturlig sociolingvistisk udvikling.

Alligevel ville nogle foretrække et "neutralt" sprog som plansproget esperanto til at modvirke det engelske sprogs dominans som internationalt lingua franca. Hartmut Haberland (se hans artikel i dette nummer) har sammenlignet engelsk og esperanto netop i henseende til den kulturelle orientering (eller mangel på samme) der kan knytte sig til et sprog. En af Haberblands pointer er at det både kan være en styrke og en svaghed, når et lingua franca – i dette tilfælde esperanto – ikke giver samme adgang til at integrere sig i en kultur, som engelsk gør: Kulturel og politisk uafhængighed kan være en styrke, men esperanto taber over for både en Shakespeare og en Clint Eastwood.

Haberland har principielt ret i at det engelske sprogs udbredelse hænger sammen med den ophavskultur det har kunnet tilbyde – nationalkulturen (hvad skolefaget angår) og forretnings- og populærkulturen (uden for skolen). Men igen bør det fremhæves at den rendyrkede ophavskultur ofte har trange kår i brugen af et sprog som lingua franca. Dvs. i mødet med lokale kulturer tilpasser sproget sig konstruktionen af en *ny* kultur. Når vi taler om at de der bruger engelsk som lingua franca, har mere kultur at integrere sig i end dem der bruger esperanto, så skal vi måske være forsigtige med kun at tænke på lingua francaens *ophavskultur*. Den kultur der betyder mest for de integrative motiver for at bruge et sprog er ikke i alle tilfælde ophavskulturen, men kan udmærket være det kulturelle fællesskab der opstår omkring brugen af sproget i det konkrete transnationale netværk. Så når nogen fx opfatter esperantobevægelsen som sekterisk, så er det måske netop fordi den bærer "sin egen" kultur og ikke kun er en forening til promovning af et nyttigt redskab. Negative sprogholdninger hører jo til de forventelige reaktioner på et sprog der symboliserer en anderledes kultur.

Undervisning i engelsk og yderligere ét fremmedsprog

Ovenstående betragtninger omkring sprogpolitik og internationalisering har udgangspunkt i sociolingvistisk teori. I skolen kommer sprogpolitikken til udtryk i *sprognormering*: Som sproglærere er vi forpligtet til at sørge for at danskerne lærer relevante fremmedsprog i en form der sikrer optimal kommunikation på tværs af nationale og etniske grænser. Det er muligt at det engelske sprog diversificeres til ukendelighed i mødet med alverdens kulturer, men i den formelle engelskundervisning kræver vi at eleverne lærer engelsk efter en norm der hidhører fra sprogets hjemlande – så kan de diversificere uden for klasseværelset!

Elevernes forudsætninger for at lære engelsk på det forventede niveau er forskellige, og i min bog om *Danskerne og det engelske sprog* (Preisler 1999) nævner jeg at børn med dansk som modersmål ofte kan en del engelsk inden de kommer i skole, mens der er børn fra indvandrerenklaver der nærmest har været uden kontakt med det engelske sprog indtil det tidspunkt. De såkaldt tosprogede elever påstås ofte at have særlige problemer med tredjesproget engelsk, men der er for nylig blevet argumenteret kraftigt imod at det i engelsktimerne skulle være et handicap at man i forvejen er i gang med at lære dansk. I stedet peger Anne Holmen (se hendes artikel i dette nummer) netop på forskelle i graden af kontakt med engelsk *uden for* klasseværelset, foruden på de pædagogiske problemer der kan opstå hvis læreren ignorerer disse forskelle. Konklusion er klar: det er en fordel, ikke et handicap, at have to sprog i stedet for ét, også når man går i gang med at lære et tredje. Logikken er enkel: læringen af sproget A gør altid læringen af det næste sprog i rækken, B, nemmere end hvis man ikke havde lært A, og læringen af B gør læringen af sproget C nemmere end hvis man ikke havde lært B, osv. – en logik der fx ikke gør det nemt på faglig grund at forsvare en afskaffelse af modersmålsundervisningen for sproglige minoritetslever.

Den samme logik gør det til gengæld rimeligt at stille det krav til lærere og studerende på universitetsniveau at de i et internationaliseret højere uddannelsesmiljø bør have lært sig at bruge aktivt *yderligere mindst ét* fremmedsprog foruden engelsk, og at de gerne må kunne læse og forstå et par stykker mere.

Både når man taler om sprogpædagogik, og når man taler om sprogpolitik, forudsætter man en normativ tilgang til sproget. Hvis vi skal lære et sprog, så forudsætter det eksistensen af en sproglig model, hvis struktur vi må lære at overholde – ellers kan man ikke sige at vi har lært sproget. Og hvis vi nærer ønske om at fremme et sprog på bekostning af et andet, så er det fordi vi tillægger netop det sprog en særlig *verdi*. I det multisproglige samfund – ikke mindst hvor det (pidginiserede) engelske sprog spiller en rolle også uden for klasseværelset – er vi nødt til at fastholde en normativ tilgang til sproget *inden for* klasseværelset, såvel som til forholdet *mellem* sprogene på nogle få nærmere definerede såkaldte “domæner” af samfundet udenfor.

Sproglig normativitet er mange ting

Og her er sociolingvistikken i et dilemma, som Peter Harder (se hans artikel i dette nummer) ganske rigtigt gør opmærksom på. For samtidig med at sociolingvistikken gerne stiller sit teoretiske fundament til rådighed for normative diskussioner, har den det i sit væsen skidt med normativiteten. En fremmedsproglærer med sociolingvistiske tilbøjeligheder skal holde en vanskelig balance: man har rollen som den der håndhæver bestemte normer i sprogundervisningen, samtidig med at man forsøger at formidle en holdning til det multisproglige samfund ifølge hvilken sproglige normer og afvigelser er sociale fakta som man blot konstaterer uden at komme med sproglige værdidomme. Sociolingvistikken ser sproglige værdidomme som de stærkes disciplinering af de svage.

Harder stiller så det spørgsmål om ikke man kan være på de svages side ved at hævde en form for normativitet der udgør sproglige "overlevelseshænder". Her må jeg indrømme at jeg ofte har undervist på basis af et kriterium om "sproglig overlevelse", hvilket jeg naturligvis ikke kunne gøre uden at acceptere begrebet, dvs. jeg tror på at man ikke kan overleve kommunikativt og socialt hvis man i alle situationer betragter det som ligegyldigt om man kommunikerer et bestemt indhold i den ene eller den anden form. Men jeg har også som sociolingvist været med til at hævde at enhvers egen måde at udtrykke sig på er "god nok". Enten modsiger jeg altså mig selv, eller også er begge dele rigtigt, blot ikke i henseende til de samme slags situationer. Som man måske kan gætte, er det den sidstnævnte påstand jeg vil fremføre. For mig er den eksplicitte (politisk formulerede) normativitet knyttet til mindst tre forskellige sammenhænge:

- (1) der er sprogpædagogens normativitet, baseret på kriterier om kommunikativ hensigtsmæssighed og klarhed, herunder formel korrekthed; det er en normativitet der er nært forbundet med skriftsprogsnormen, og som de fleste sociolingvister accepterer som et spørgsmål om sproglig overlevelse –
- (2) der er den normativitet som sociolingvisten elsker at hade, nemlig den klassebestemte, hvor kommunikativt arbitrære normer bruges til at håndhæve elitens sproglige dannelsesidealer, ofte i reaktion på de unges fornyelse af talesproget –
- (3) og endelig er der den normativitet som samfundet eller dets institutioner anlægger i forsøg på at regulere institutionernes sprogbrug, og som bl.a. er baseret på en vægtning af nationale og internationale hensyn i forholdet mellem brug af dansk og engelsk.

Hvad (3) angår, er sociolingvistikken holdning ikke entydig. Til dels stiller den sig igen på den svages side. Fx i Skandinavien på uddannelsesområdet repræsenterer de skandinaviske sprog ofte den svage part hvis status bør styrkes over for den stærke internationale norm, det engelske sprog. Her overfor står stærke kræfter i samfundet – ikke mindst i erhvervslivet – som vægter de internationale hensyn tungest.

En relevant, hensigtsmæssig og mulig sprogpolitik

Men også sociolingvisterne er jo nødt til at indrømme at det ikke nytter at holde nationalsprogets fane højt, hvis de, man skal kommunikere med, ikke forstår dette sprog. Og hermed har vi på de skandinaviske, internationaliserede universiteter et virkeligt dilemma. Jeg har andetsteds argumenteret for at sociolingvistikken selv er i stand til at vise vej ud af den slags dilemmaer (bl.a. som medforfatter af Lauridsen m.fl. 2003). Sociolingvistikken giver os redskaber i hænde til at analysere sprogforhold ud fra *mange* slags problemstillinger – psykologiske, holdningsmæssige, kulturelle, kommunikative, foruden sociologiske og lingvistiske – så vi bedre kan overskue hvor en sprogpolitik kunne være relevant, hensigtsmæssig og mulig, og hvor den i hvert fald ikke er det.

Og her er så mit svar på overskriftens spørgsmål: (kun) på solidt sociolingvistisk grundlag er også *sprogpolitik* “det muliges kunst”. Hvad der *sprogpolitisk* “lader sig gøre” er ikke kun hvad der kan opnås enighed om mellem politiske partier – selv om man kan få det indtryk af debatten! – men afhænger helt af hvad der er relevant og muligt i forhold til sprogets (læs: sprogbrugens, sprogholdningernes og sprogforandringens) egne lovmæssigheder. Det er relevant og muligt at lovgive om hvilke sprog der skal undervises i (og med hvor mange timer) – med “nytteværdien” som kriterium – men hvis det opleves som et forsøg på at styrke eller svække bestemte identiteter i samfundet, kan sprogpolitikken blive til et symbol på undertrykkelse og konflikt. Vi kan føre sprogpolitik omkring den dominerende kulturs skriftsprogsnorm, hvilket også på mange måder er et “praktisk” spørgsmål, men der er stærke traditioner og følelser involveret, og dermed begrænsninger på det tempo hvori skriftsprogsnormen løbende kan tilpasses udviklinger i talesproget. Uden for klasseværelset bliver normerne for sprogets form og anvendelser (inkl. det “internationale” engelske sprog) tilpasset lokale identiteter og praksisser, hvorved der opstår nye sprogvarieteter, herunder blandingsvarieteter, som ingen har politisk kontrol over. Dette giver grundlag for at pointere både at sprogets ophavskultur kun delvis har betydning for dets manifestationer som udtryk for lokale praksisser, og på den anden side at et sprog altså heller aldrig blot er et “kulturneutrale” kommunikationsinstrument, hvad enten det drejer sig om engelsk eller et plansprog som fx esperanto.

Almindelige sprogbrugeres trang til at regulere sproget ligger i den sociolingvistiske *teori* – deres manglende forståelse for sprogbrugens kompleksitet ligger i den sociolingvistiske *erfaring*. Nu er der kommet et nyt fag i gymnasiet der hedder “Almen Sprogforståelse” – lad os håbe det med tiden giver bedre erfaringer!

Litteratur

Lauridsen, Karen M. m.fl.: Sprogpolitik på de danske universiteter. Rapport med anbefalinger. Rektorkollegiet, 2003.

Preisler, Bent: Danskerne og det engelske sprog. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag, 1999.